

RAZVOJ MODELA ASISTENCIJE U NASTAVI ZA ĐECU SA SMETNJAMA U RAZVOJU U CRNOJ GORI

1. UVOD

Crna Gora je devedesetih godina 20. vijeka prepoznala potrebu da sistem u oblasti vaspitanja i obrazovanja osavremeni i uvede inkluzivnu orijentaciju za decu sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Donešen je Zakon o vaspitanju i obrazovanju dece sa posebnim obrazovnim potrebama („Sl. list CG“, br. 45/10) koji mijenja i dopunjava Zakon iz 2004. godine („Sl. list RCG“, br. 80/04), Pravilnik o načinu, uslovima i postupku za usmjeravanje dece sa posebnim obrazovnim potrebama („Sl. list CG“, br. 57/11) koji prevazilazi medicinski i stigmatizirajući pristup. Vaspitanje i obrazovanje dece sa posebnim obrazovnim potrebama je dio jedinstvenog obrazovnog sistema i djelatnost od javnog interesa.

Strategija inkluzivnog obrazovanja (2008–2013) oslanja se na najbolju međunarodnu praksu i domaće intenzivno i bogato iskustvo u cilju kvalitetnog i dostupnog obrazovanja dece s posebnim obrazovnim potrebama u skladu s njihovim interesovanjima, mogućnostima i potrebama. Na osnovu analize realizacije mjera ove Strategije donešena je Strategija inkluzivnog obrazovanja (2014–2018) usmjerena na rani razvoj, pristup i kontinuitet obrazovanja, podršku na svim nivoima, osposobljavanje i profesionalno usavršavanje kadra, praćenje i evaluaciju obrazovnih i razvojnih postignuća dece.

U Crnoj Gori se na douniverzitetskom nivou koristi termin posebne obrazovne potrebe¹ (Zakon, član 4). Obuhvata decu sa smetnjama u razvoju (tjelesne, mentalne, senzorne i kombinovane) i teškoćama u razvoju (ponašanje, učenje, teška hronična i dugotrajna oboljenja, teškoće zbog emocionalne, socijalne, jezičke i kulturološke deprivacije).

Koristi se tzv. socijalni model smetnje, akcenat je na preprekama i barijerama u okruženju, a ne smetnji koja je detetova razvojna ili trenutna karakteristika. Kao prvi izbor, deca sa smetnjama u razvoju pohađaju redovne škole (inkluzivno obrazovanje). Zatim, ona koja imaju umjerene i teže smetnje se uključuju u posebna odjeljenja pri redovnim školama, uz zajedničku nastavu pojedinih predmeta sa vršnjacima u redovnim odjeljenjima. U resursne centre se upućuju kada je to jedini i najbolji interes.

U Zakonu, članom 30a, propisano je da se detetu s posebnim obrazovnim potrebama u toku pohađanja nastave može obezbijediti asistent u nastavi, kao tehnička pomoć u pogledu obezbjeđivanja pristupa obrazovanju i obrazovnom postignuću.

---

¹ Prema mišljenju Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), posebna obrazovna potreba se sagledava kroz smetnje u razvoju, teškoće u učenju i ponašanju, nepovoljne socijalne okolnosti (original engl.: Disabilities, learning or behavior Difficulties and social Disadvantages)

Komisija za usmjeravanje dece s posebnim obrazovnim potrebama daje prijedlog o usmjeravanju kojim se određuju program vaspitanja i obrazovanja, obim i način sprovođenja dodatne stručne pomoći, potreba za angažovanjem asistenta u nastavi, kadrovski, prostorni, materijalni i drugi uslovi koje škola, ili resursni centar u koju će dijete biti uključeno, mora obezbijediti.

Asistent u nastavi se preporučuje za decu sa težim i teškim tjelesnim smetnjama, sa umjerenim mentalnim smetnjama, decu bez vida, sa najtežim i potpunim gubitkom sluha, sa težim do teškim govorno-jezičkim smetnjama i sa autizmom, u skladu sa rješenjem o usmjeravanju i individualnim programom. Asistent u nastavi obavlja tehničku pomoć, po pravilu, kao volonterski rad, u skladu sa posebnim zakonom.

Doprinoseći uspostavljanju sistema inkluzivnog obrazovanja Zavod za zapošljavanje Crne Gore, već nekoliko godina, realizuje Program javnog rada i u okviru njega podržava projekte „Asistenti u nastavi“. Na taj način se pruža tehnička pomoć detetu s posebnim obrazovnim potrebama, kako od strane obrazovno-vaspitnih ustanova, tako i NVO. Takođe, finansiranje asistenata u nastavi omogućeno je kroz javni poziv za dodjelu grant šema (sredstva iz Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom).

Strategijom inkluzivnog obrazovanja 2014–2018. definisani su pravci razvoja u ovoj oblasti u kojima je navedeno da u cilju kvalitetne podrške učenicima sa smetnjama u razvoju treba uvesti asistenciju na jasan i precizan način, jer praksa pokazuje da se zbog specifičnosti potreba dece i obrazovnog procesa ona ne može ostvarivati kroz volonterski rad. Različite vrste asistencija kao usluga za decu sa smetnjama u razvoju nijesu standardizovane niti postoji održiv model finansiranja, te ni asistencija u nastavi nije osmišljena i postavljena na održiv i trajan način.

Imajući u vidu sve navedeno, kao inicijalne pretpostavke i preporuke koje su se izdvojile u cilju unapređenja ove oblasti u narednom periodu su:

- specifikovati različite vrste asistencija kao usluga za decu sa smetnjama u razvoju (pomoć u kući, personalna asistencija, asistenti u nastavi);
- definisati opis poslova i stručnu kvalifikaciju za zanimanje asistent u nastavi;
- precizirati uslove, obaveze, očekivanja, mehanizme koordinacije, praćenja, kontrole u ovom procesu.

2. O PROJEKTU

Da bi se sveobuhvatno, temeljno, postupno, participativno pristupilo primjeni navedenih preporuka, realizovan je Projekat „Razvoj modela asistencije u nastavi za đecu sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori“. Cilj je da se obezbijedi dodatna podršku za đecu sa posebnim obrazovnim potrebama standardizacijom i normiranjem usluge asistenata u nastavi.

Kao prva u nizu aktivnosti sprovedeno je operativno istraživanje sa primarnim zadatkom da utvrdi postojeće politike i praksu asistencije i doprinese razvoju inkluzivne politike u smjeru razvoja asistencije u nastavi. Ciljnu grupu čine đeca sa smetnjama u razvoju u redovnom obrazovno-vaspitnom sistemu.

Istraživanje kvantitativnog karaktera je sprovedeno u periodu od aprila do jula mjeseca 2015. godine. Kvalitativno istraživanje nije rađeno jer su prethodno mapirane politika i praksa u ovoj oblasti (Strategija inkluzivnog obrazovanja 2014–2018).

Primijenjen je standardizovani Upitnik koji ima za cilj da utvrdi na koji način je sadašnji proces vaspitanja i obrazovanja usmjeren na tehničku podršku deci s posebnim obrazovnim potrebama u obrazovno-vaspitnom sistemu. Takođe, i da preporuči smjernice za efikasan i primjenljiv mehanizam organizovanja i sprovođenja asistencije. Predstavnik/ca stručne službe (konsultujući se sa upravom i realizatorima nastave) su popunjavali Upitnik.

Pitanja u Upitniku su koncipirana na više načina. Na neka se mogao dati jedan od ponuđenih odgovora, zaokruživanjem ili upisivanjem krstića u prostor predviđen za odgovor. Na neka se odgovoralo sa *da* ili *ne*. Na neka su odgovore upisivali po sopstvenom nahođenju. Na neka su odgovarali tako što su određivali stepen slaganja sa datom tvrdnjom.

Nakon što su prikupljeni podaci, formirana je Baza podataka, urađena kvalitativna i kvantitativna obrada. Tom prilikom smo se koristili deskriptivnom i statistikom zaključivanja.

Otpočeli smo s osnovnim oblikom statističke analize podataka: distribucija učestalosti. Statistikom zaključivanja smo utvrdili prisustvo mjera u populaciji, putem korelacione analize istražili postojanje veza varijabli, regresionom analizom smo ispitali prirodu veze (što sve utiče, predviđa i u vezi je s varijablom).

Okvirni vremenski plan za realizaciju pojedinih faza projekta prikazan je u Tabeli 1 i obuhvata koncipiranje, pripremu, sami tok istraživanja, obradu i interpretaciju rezultata.

Tabela 1: Vremenski plan istraživanja

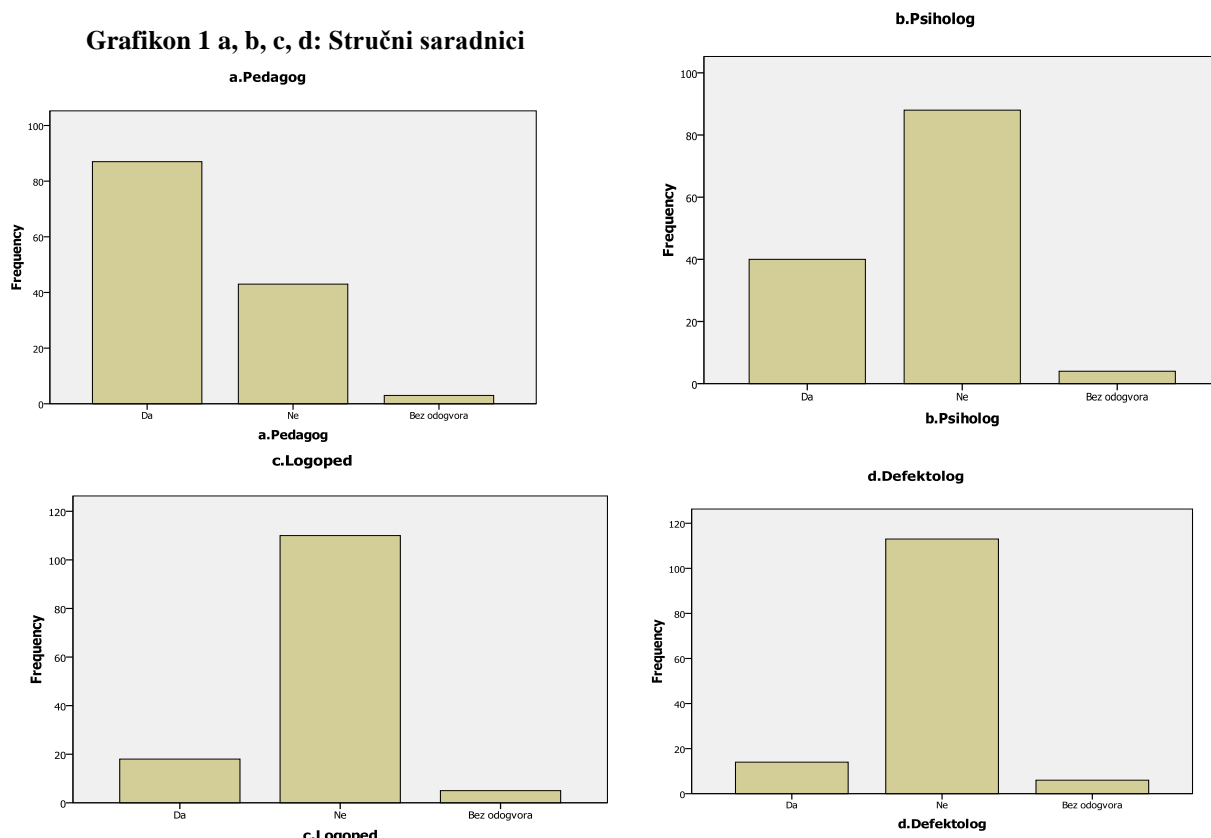
Naziv aktivnosti	Termin realizacije
Izrada koncepta projekta i nacrt instrumenta	Februar 2015.
Obavljanje preliminarnog istraživanja i izrada finalne verzije instrumenta	Mart 2015.
Sprovođenje glavnog istraživanja	April – jun 2015.
Formiranje Baze podataka	Jun 2015.
Obrada i analiza prikupljenih podataka	Jul 2015.

3. NALAZI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je obuhvatilo 133 škole/vrtića. Podaci govore o tome da postoje primjeri škola sa preko 1.600 učenika, a da je njihov prosječan broj 1.200. Zanimljiv je podatak da u školi prepoznaju da imaju ukupan broj od 1.833 djece s posebnim obrazovnim potrebama bez obzira na to da li su prošla proceduru usmjeravanja, a da 801 dijete ima rješenje o usmjeravanju.

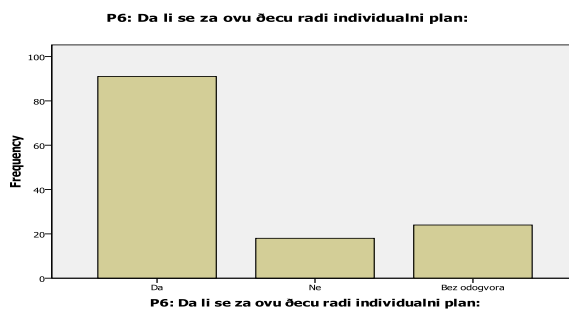
Upadljiv podatak je zastupljenost stručnih saradnika u školama: pedagoga (65%), psihologa (40%), logopeda (18%), defektologa (14%).

Grafikon 1 a, b, c, d: Stručni saradnici

Individualni razvojno-obrazovni program (u daljem tekstu IROP) za đecu se radi u značajnoj mjeri, ali se pokazalo da on izostaje u 18% slučajeva.

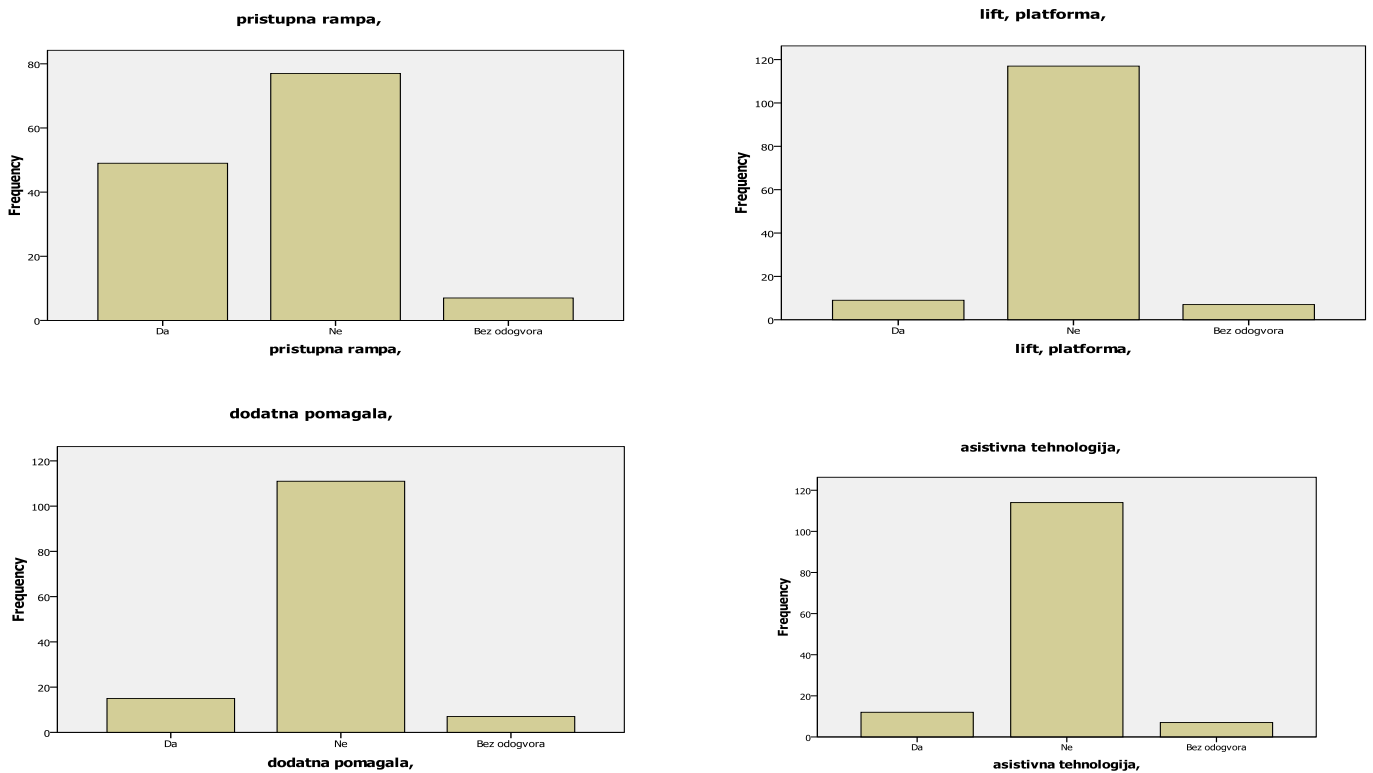
Grafikon 2: IROP

Zanimala nas je pristupačnost, ne samo u arhitektonskom nego i u pogledu ukupne opremljenosti ustanova u odnosu na potrebe djece. Pristupna rampa postoji u 49 škola, lift/platforma u devet. Dobijeni podaci pokazuju da su dodatna pomagala obezbijedena je u

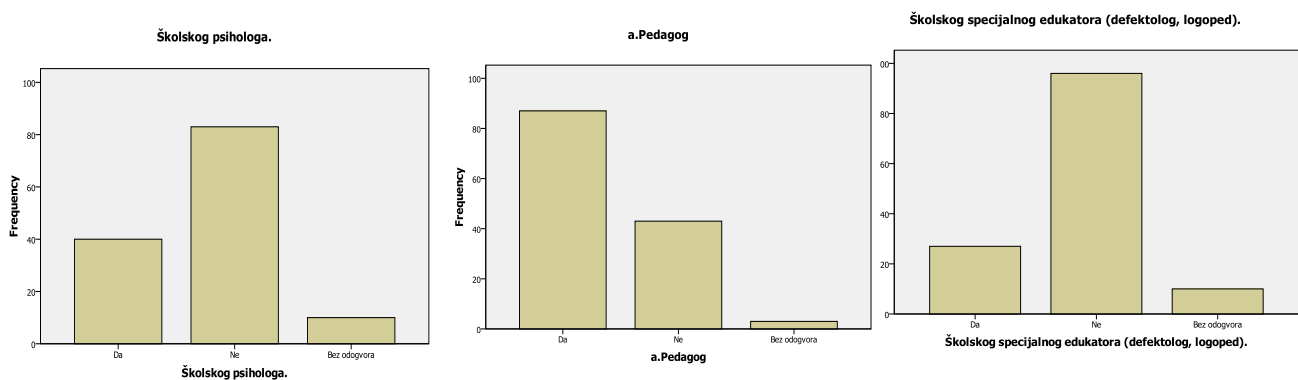
15, asistivna tehnologija u 12, udžbenici na Brajevom pismu u tri, taktilni vodiči za kretanje u jednoj ustanovi. Zanimljivo je da se u 41% ustanova ne koriste vršnjački kapaciteti.

Grafikon 3 a, b, c, d: Opremljenost

Sljedeća oblast našeg interesovanja je bila podrška koju deca dobijaju. U vezi s tim smo dobili polovičan angažman ne samo stručnih saradnika, već i podrške koja se očekuje u drugim ustanovama šireg sistema. Izostanak angažmana školskog psihologa je u 62%, pedagoga u 39%, specijalnog edukatora/logopeda, defektologa u 72% slučajeva.

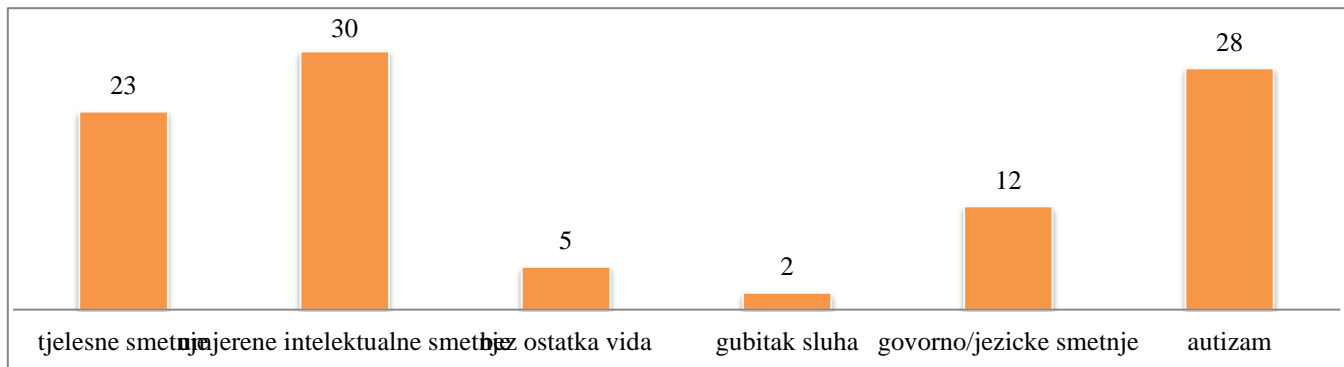
Grafikon 4 a, b, c, d: Podrška deci

Nadalje, nedovoljan je intenzitet podrške mobilnog tima (26%), resursnih centara (19,5%). Takođe, 37% dobija podršku u zdravstvenim ustanovama (centri za decu s posebnim potrebama i sl.), 27% kroz privatne tretmane, a 29% u okviru NVO.

Nakon toga smo pronašli da je u 63 škole angažovano 190 asistenata i to gledano po smetnjama: tjelesne smetnje 23, intelektualne smetnje 30, bez ostatka vida pet, gubitak sluha dva, govorno/jezičke smetnje 12, autizam 28.

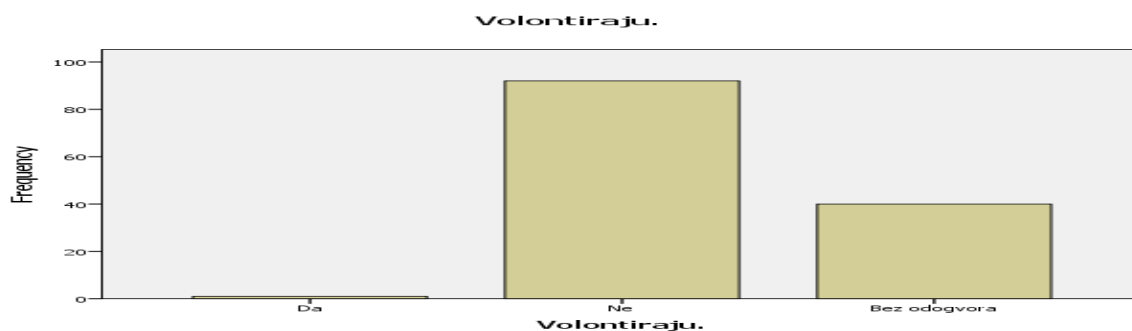
Grafikon 5: Asistenti i smetnje

Međutim, zapaženo je da se dešava da asistenti budu dodijeljeni deci sa smetnjama za koju to nije preporučeno pravnom regulativom: psihoza, poteškoće u učenju, poteškoće u učenju i ponašanju, emocionalne teškoće.

Usljedilo je ispitivanje mehanizma angažovanja i kao prvo se uočilo da ne može biti riječi o volonterskom angažmanu koji je predviđen zakonom (Grafikon 6). Ono što se zapazilo jeste da sama škola u svega 5% slučajeva organizuje ovu podršku. Međutim, zanimljivo je da u školama nemaju jasnu predstavu o tome ko je zapravo izvođač radova, cijeneći da smatraju da NVO to rade u 23,3%. Naime, uočeno je da mehanizam nije potpuno jasan i/ili da u školama nijesu dovoljno upućeni i zainteresovani za ovu problematiku. Naime, na pitanja ko angažuje asistente daju raznovrsne odgovore koji dijelom imaju istovjetno značenje: Ministarstvo prosvjete, Zavod za zapošljavanje, Program javnih radova, udruženja roditelja (iako su NVO), što govori o pasivnom odnosu i preusmjeravanju odgovornosti.

Grafikon 6: Volonterizam asistenata

Usljedila su pitanja koja se odnose na to što oni misle koje poslove obavlja asistent i dobili: 43% da je to pristup školi/učionici i pomoć u pisanju/računanju, 52% rukovanje priborom. Zatim, u vršnjačkim aktivnostima 40%, te u obavljanju fizičkih vježbi 38%. Ono što zabrinjava jeste podatak da u 29% slučajeva asistent priprema radni materijal, odnosno da u istom procentu obavlja individualni nastavni rad s detetom. Potom, u procentima 12,8% asistent pruža savjetodavne usluge i izrađuje IROP za dijete.

Shodno tome, zanimljivi su odgovori koji ukazuju na zaduženja u ustanovi u odnosu na rad asistenta. Tako smo dobili da trenutno uprava prati rad asistenta u 34%, ali da 43% smatra da ovo treba unaprijediti. Upoređenjem smo utvrdili statistički značajnu razliku između trenutne situacije i očekivanog stanja, što govori o potrebi za snažnijom involviranošću uprave u procesu organizovanja i praćenja asistencije u nastavi.

Tabela 2: Uprava sada, ubuduće

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Prati rad asistenta trenutno stanje – buduće stanje	.241	1.095	.095	.053	.428	2.534	132	.012

Stručna služba u ovom trenutku određuje nivo i obim podrške koju pruža asistent – 35%, ukazuje na potrebe i karakteristike djeteta – 39%, prati rad asistenta – 30% slučajeva. Nastavnik/ca definiše u skladu s IROP-om oblasti nastavnog predmeta u kojima je potrebna podrška asistenta (konkretni zadaci u radu s djetetom) – 45%; osmišljava individualizovani radni materijal i listove za dijete u čijem savladavanju i ispunjavanju pomaže asistent – 36%; osmišljava nastavne i vannastavne aktivnosti u koje se uključuje asistent – 41%.

Nadalje, pronađena je statistički značajna razlika trenutnog i očekivanog angažmana nastavnika i stručnih saradnika u odnosu na asistenta u nastavi. Ukazano je na potrebu da nastavnici više organizuju, pripremaju nastavni proces i postavljaju smjernice za rad asistenta, a da stručni saradnici u punu funkciju stave savjetodavnu i koordinacionu ulogu.

Tabela 3: Nastavnici sada, ubuduće

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
					95% Confidence Interval of the Difference				
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Lower	Upper			
Pair 1	Definisanje IROP-a	.030	1.128	.098	-.163	.224	.308	132	.759
Pair 2	Osmišljava individualizovani materijal	.218	1.293	.112	-.004	.440	1.945	132	.054
Pair 3	Osmišljava aktivnosti	.165	1.232	.107	-.046	.377	1.548	132	.124

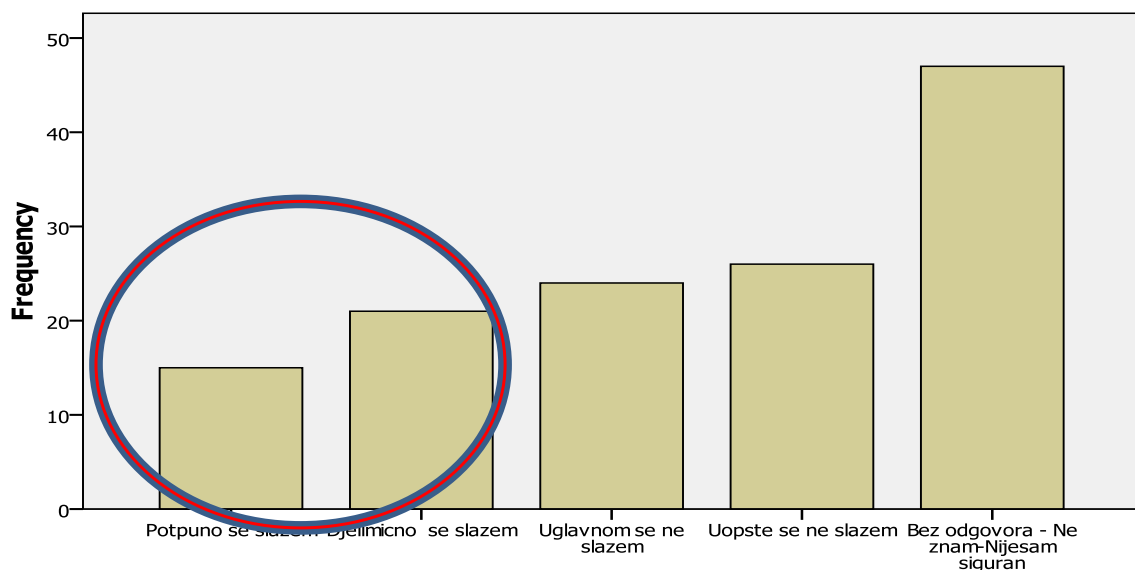
Tabela 4: Služba sada, ubuduće

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
					95% Confidence Interval of the Difference				
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Lower	Upper			
Pair 1	Određuje nivo i obim podrške asistenta	.241	1.315	.114	.015	.466	2.110	132	.037
Pair 2	Ukazuje na potrebe i karakteristike deteta	.090	1.118	.097	-.101	.282	.931	132	.354
Pair 3	Prati rad asistenta	.195	1.221	.106	-.014	.405	1.846	132	.067

Kao posljednje smo ispitali stepen stavova u vezi s viđenjem stvarnog angažmana asistenata. Stav da se asistent više bavi detetom nego nastavnik/ca ima 27% ispitanih, zatim 31,5% se značajno slaže da kada dijete ima asistenta manji je angažman nastavnika/ce, stručne službe, da asistent pruža savjete stručnoj službi i nastavnicima/cama u vezi s detetom – u 31% imamo visoko slaganje. Izuzetno saglasan stav da prisustvo asistenta nije neophodno za sve nastavne predmete izražava 47,5%; da je u nekim slučajevima dovoljna tehnička pomoć vršnjaka i/ili školskog osoblja – 47%; kada su u školi urađena prilagođavanja, obezbijedena oprema i urađene druge adaptacije nije neophodan angažman asistenata – 13%. Posljednje govori o nedovoljnom poznavanju ne samo potrebe za opremanjem i dodatnom tehnologijom, nego i da je još snažan fokus nastavnika na akademskim postignućima dece.

Grafikon 6: Dijete, asistent i nastavnici

Asistent se više bavi detetom nego nastavnik/ca.

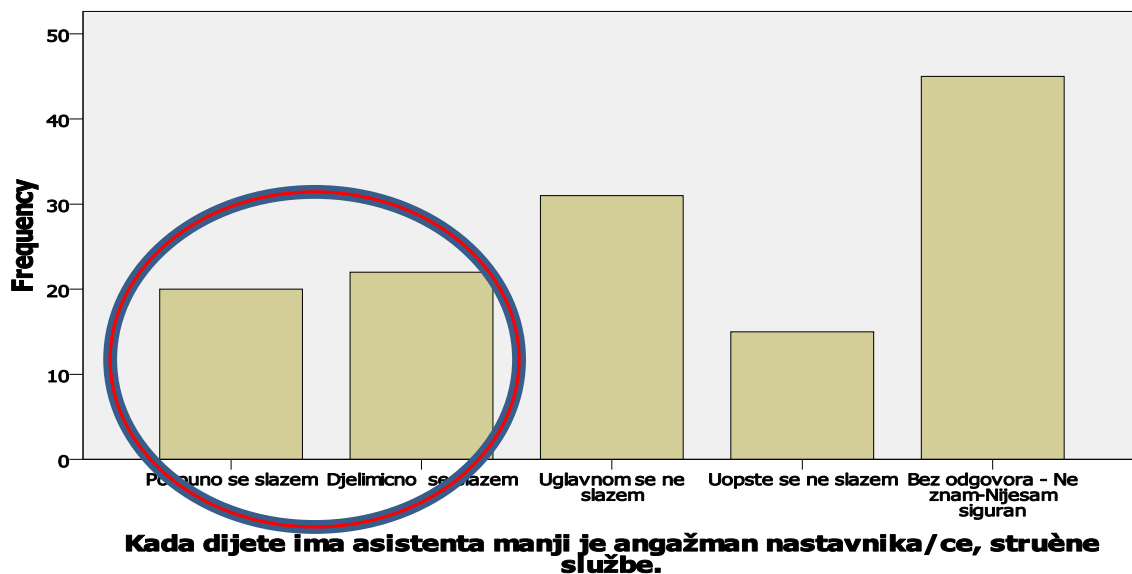

Asistent se više bavi detetom nego nastavnik/ca.

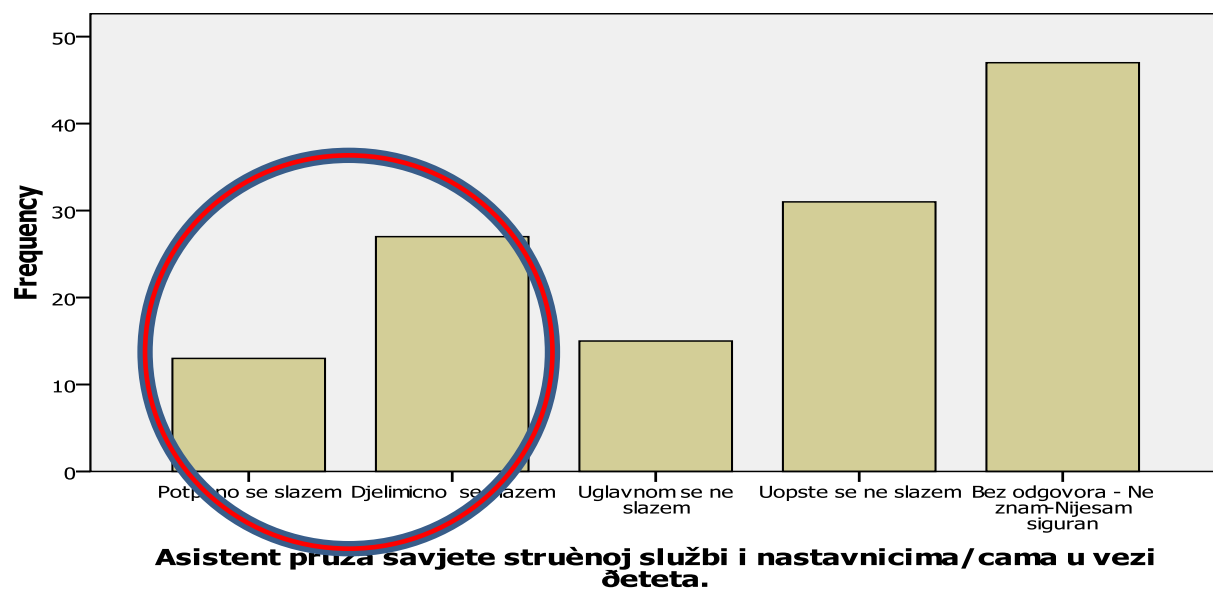
Grafikon 7: Angažman asistenta u odnosu na nastavnike i stručnu službu

Kada dijete ima asistenta manji je angažman nastavnika/ce, stručne službe.

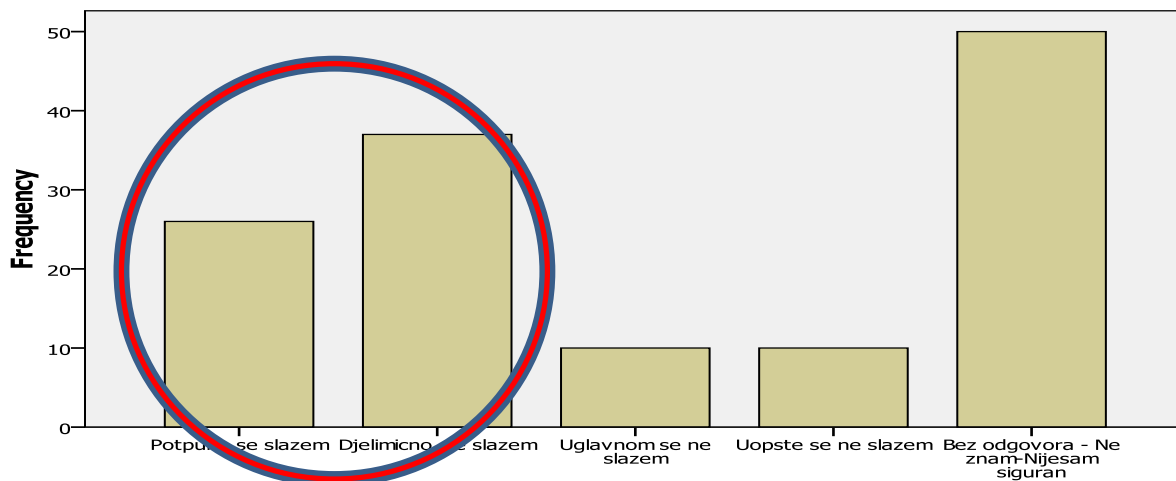
Grafikon 8: Asistent i savjetodavni rad u odnosu na nastavnike i stručnu službu

Asistent pruža savjete stručnoj službi i nastavnicima/cama u vezi djeteta.

Grafikon 9: angažman asistenta u odnosu na nastavne predmete

Prisustvo asistenta nije neophodno za sve nastavne predmete.

Prisustvo asistenta nije neophodno za sve nastavne predmete.

Namjera nam je bila i da ispitamo korelaciju i utvrdimo kvalitet predviđanja varijabli. Po propisanoj statističkoj proceduri napravili smo šest novih varijabli: „uslovi“, „posao asistenta“, „služba asistent“, „nastavnik asistent“, „odnos asistent“, „pomoć deci“. Najprije smo standardne skorove budućih varijabli transformisali u z skorove i kroz korelacionu matricu potvrdili da su međusobno povezane (preko Cronbach’s Alpha koeficijenta ispitali tzv. relijabilnost).

Od osam ajtema koji mjere uslove obezbijedene u ustanovi za decu s posebnim obrazovnim potrebama formirali smo varijablu „uslovi“ sa relijabilnošću .995, a od njih osam koji mjere pomoć koja se pruža deci nastala je varijabla „pomocdjeci“ sa relijabilnošću .995. Potom smo od devet ajtema koji mjere poslove koje obavlja asistent formirali varijablu „posaoasistenta“, sa relijabilnošću .997. Varijabla „sluzbaasistent“ sa stepenom relijabilnosti .990 nastala je od tri ajtema koji mjere zaduženja stručne službe u odnosu na asistente, a od tri ajtema koji mjere zaduženja nastavnika u odnosu na asistente, formirali smo varijablu „nastavnikasistent“, relijabilnu .998. Konačno, od devet ajtema koji mjere stavove o realnom angažovanju asistenata u nastavnom procesu formirali smo varijablu „odnosasistent“, relijabilnu .978.

Pristupili smo ispitivanju postojanja povezanosti između varijabli: „uslovi“ i „odnosasistenti“; „posaoasistenti“ i „posaoslužba“; „posaoasistent“ i „nastavnikasistent“. Željeli smo da utvrdimo da li i u kojoj mjeri postoji povezanost: između uslova u školi i stepena angažovanja asistenta; pomoći koju деца dobijaju i posla asistenta; angažmana stručne službe i opisa posla asistenta; angažmana nastavnika i posla asistenta. Primijenili smo Korelacionu analizu i sa 99% sigurnosti utvrdili postojanje velike pozitivne korelacije u svim slučajevima (uslovi – odnosasistenti $r=0,370$; posaoasistent – pomocdjeci $r= 0,327$; posaoasistenti – posaoslužba $r=0,712$; metode – program $r=0,575$; posaoasistent – nastavnikasistent $r=0,731$).

Tabela 5: Korelacija – uslovi i posao asistenta

Correlations			
		Posaoasistenta	Uslovi
Posaoasistenta	Pearson Correlation	1	.370**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	132	132
Uslovi	Pearson Correlation	.370**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	132	133

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabela 6: Korelacija – pomoć deci i posao asistenta

Correlations			
		Pomocdjeci	Posaoasistenta
Pomocdjeci	Pearson Correlation	1	.327**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	133	132
Posaoasistenta	Pearson Correlation	.327**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	132	132

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabela 7: Korelacija – stručna služba i posao asistenta

Correlations			
		Posaoasistenta	Posaoslužba
Posaoasistenta	Pearson Correlation	1	.712**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	132	132
Posaoslužba	Pearson Correlation	.712**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	132	133

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabela 8: Korelacija – nastavnici i posao asistenta

Correlations			
		Posaoasistenta	Nastavnikasistent
Posaoasistenta	Pearson Correlation	1	.731**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	132	132
Nastavnikasistent	Pearson Correlation	.731**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	

	N	132	133
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).			

Konačno, htjeli smo da ispitamo kako prediktorske varijable: „uslovi“, „posao-sluzba“, „nastavnik-asistent“ utiču na zavisnu varijablu „posao-asistenta“. Pokazalo se da sve tri prediktorske varijable koje sada mjere uslove u školi, aktuelni odnos stručne službe i nastavnika dobro predviđaju, odnosno vode ka stvarnom angažovanju asistenata. Ovo stoga što (ne)opremljenost i (ne)pristupačnost povećavaju potrebu za ljudskim resursima, kao i to da nivo angažovanosti nastavnika u prilagođavanju, neposrednoj realizaciji nastavnog procesa s detetom, stepen prisutnosti, angažovanosti i uključenosti stručnih saradnika, stvaraju atmosferu neophodnosti dodatne, u ovom slučaju ljudske podrške u vidu asistenata.

Tabela 9: Predikcija uslovi – služba – nastavnik – asistent

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	6.557	3.619		1.812	.072
	Posao-sluzba	-.194	.831	-.067	-.234	.816
	Nastavnik-asistent	2.157	.822	.754	2.624	.010
	Uslovi	.317	.158	.127	2.013	.046

a. Dependent Variable: Posao-asistenta

4. ZAKLJUČCI ISTRAŽIVANJA

U sprovedenom Istraživanju namjera je bila da utvrdimo postojeću praksu asistencije u Crnoj Gori, odnosno na koji način je sadašnji proces usmjeren na tehničku podršku deci s posebnim obrazovnim potrebama u obrazovno-vaspitnom sistemu.

Stoga slijede ključni zaključci koji će omogućiti da preporučimo unapređenje usluga, intervencija i okruženja za podršku u vidu asistencije kvalitetnom i punom razvoju dece s posebnim obrazovnim potrebama.

- U školama veliki broj dece – utiče na angažman asistenata.
- Upadljiva razlika u evidenciji: deca sa i bez rješenja.
- Primjeri dece bez IROP-a.
- Neadekvatna zastupljenost stručne službe – ima uticaj na potrebu za angažmanom asistenata; koriste se alternativni ljudski resursi.
- Uslovi u školama u smislu pristupačnosti, opremljenosti specijalizovanom didaktikom, sredstvima i tehnologijom su neadekvatni (uz prepoznato nepoznavanje pojmova prilagođenost, specijalizovana oprema, asistivna tehnologija) – što ima značajan uticaj na angažman asistenata jer se ne stvaraju i/ili ne koriste tehnički resursi.
- Nedovoljna je stručna podrška deci – posljedično ima uticaj na angažman asistenta koji treba da prevaziđe nedovoljne prethodne intervencije važne za dijete.
- Volonterski angažman gotovo da ne postoji!!!
- U školama nedovoljno poznaju mehanizam angažovanja asistenata.
- Neadekvatna i nedovoljna angažovanost, uključenost i zainteresovanost uprave, stručne službe i sl. Statistički značajna razlika u odnosu na trenutno i očekivano stanje, tj. involviranost rukovodećeg, stručnog i nastavnog kadra!!!
- Pronađeno neslaganje između opisa posla i realnog angažmana asistenta, tj. zaduženja asistenata su više od opravdanog, što je posljedica prethodno navedenih činjenica.

Dakle, za neku decu treba obezbijediti pomagala, specijalizovanu opremu, alternativne oblike komunikacije, asistivnu tehnologiju, što povećava njihovu nezavisnost nasuprot zavisnosti usljed angažovanja asistenta. Za neku decu dovoljan je angažman zaposlenih u ustanovi ili organizovanje vršnjačke pomoći posebno ako su, shodno propisanim obavezama, urađena prilagođavanja i adaptacije (npr. korisnik kolica).

Okosnica rada sa decom sa smetnjama i teškoćama u razvoju je IROP kojim se postavljaju obrazovni i razvojni ciljevi. U skladu sa IROP-om (procjenom obrazovnih, razvojnih potreba i ciljeva za dijete) i rasporedom časova određuje se obim podrške koju asistent pruža. Pri organizovanju rada asistenta vodi se računa o IROP-u (potrebama djeteta,

interesovanjima, sposobnostima), rasporedu časova, korišćenju pomagala i alternativnih oblika komunikacije, dostupnosti stručne podrške (u samoj školi, od strane spoljnih saradnika) i dr. Rad koordinira nastavnik, a prate stručna služba i uprava škole. Dakle, asistent se može rasporediti za podršku u izvođenju pojedinih nastavnih predmeta (Crnogorski jezik, Matematika...). Jedan asistent može biti podrška za više dece na način da se usaglase IROP-i dece i rasporedi časova.

5. PREPORUKE PROISTEKLE IZ ISTRAŽIVANJA

U smjeru razvoja održivog modela asistencije u nastavi kao dodatne podršku za decu s posebnim obrazovnim potrebama, nakon što je ispitano na koji način je utvrđen aktuelni status, dobijen uvid u percepciju neposrednih aktera obrazovno-vaspitnog procesa, dobijene su smjernice za efikasan i preporučljiv mehanizam organizovanja i sprovođenja asistencije. Preporuke vode budućem definisanju stručne kvalifikacije, zanimanja, opisu posla, obaveza, očekivanja, mehanizama koordinacije, praćenja.

- U nacionalnom okviru kvalifikacija definisati zanimanje asistenta u nastavi i propisati bliže način, uslove, opis i obim posla asistenta.
- Pravno-normativno regulisati asistenciju u nastavi: u okviru Zakona o vaspitanju dece s posebnim obrazovnim potrebama, Pravilnika o načinu, uslovima i postupku usmjeravanja dece s posebnim obrazovnim potrebama, Pravilnika o normativima i standardima za sticanje sredstava iz javnih prihoda za ustanove koje realizuju javno važeće obrazovne programe.
- Poštovati pedagoške normative koji se odnose na broj dece u odjeljenju.
- Unaprijediti i stalno promovisati proceduru usmjeravanja, intersektorsku saradnju.
- Učiniti funkcionalnim nove obrasce IROP-a i staviti ih u punu primjenu po nivoima obrazovanja, s obzirom na to da su sada tako osmišljeni i preporučeni vrtićima, osnovnim i srednjim školama.
- Učiniti fleksibilnijim normativ za angažovanje stručnih saradnika.
- Uraditi i distribuirati Informator o pristupačnosti, opremljenosti, korišćenju specijalizovane didaktike, sredstava i tehnologija i ukazati školama na obavezu adekvatne dostupnosti i potrebe da se najprije obezbijede tehnički nasuprot ljudskim resursima.
- Unaprijediti i proširiti rad mobilnih službi, podršku i intervencije za decu u redovnom sistemu od strane profesionalaca resursnih centara.
- U cilju sveobuhvatne podrške deci tokom normiranja posla asistenta tačno definisati ulogu uprave, stručne službe, nastavnika kako u radu sa decom s posebnim obrazovnim potrebama, ali i prema asistentima (prilikom određivanja opisa i obima posla, praćenja, vrednovanja itd).

6. REZULTATI

U skladu s pravcima razvoja Strategije inkluzivnog obrazovanja, preporukama Istraživanja, Ministarstvo prosvjete se opredijelilo da podstakne škole na aktivniju ulogu u organizaciji, sprovođenju i praćenju asistencije u nastavi i poboljša uvid u funkcionisanje ovog vida podrške deci.

Obrazovno-vaspitne ustanove su upućene da samostalno konkurišu kod Zavoda za zapošljavanje i postanu izvođači radova. Ukazano je na zaduženja zaposlenih u školi prema deci s posebnim obrazovnim potrebama i asistentima u nastavi, da je IROP okosnica rada i da se obim podrške koju asistent pruža određuje usklađivanjem IROP-a sa rasporedom časova.

Kroz konsultativni proces obezbijeđen tokom trodnevnog seminara (postavljena područja standardizacije: a) definisanje kvalifikacije asistenta u nastavi; b) evaluacija i mehanizmi praćenja rada asistenta u nastavi; c) organizacija rada u školi), te participativni proces obezbijeđen kroz održavanje okruglih stolova, izrađen je prijedlog standarda i opis posla asistenata u nastavi.

Kao posebno se napominje da u radu sa decom asistent treba da vodi računa da svojim prisustvom i aktivnostima ne ometa dijete u druženju i socijalizaciji (time što je stalno uz dijete, sedi neposredno do njega i sl.). Treba da izbjegava da izvodi aktivnosti umjesto deteta, bilo da se one odnose na nastavu ili brigu o sebi i svojim stvarima. Takođe, asistent ne treba da preuzima posao nastavnika (radi IROP, priprema nastavni i radni materijal, izvodi nastavu s detetom, mijenja nastavnika/cu za vrijeme kada je spriječen/a da prisustvuje nastavi i sl.), obavlja savjetodavni rad, posreduje između roditelja i nastavnika/stručne službe, daje opis i informacije o detetu i sl.

6.1. Standardi u području – „definisane kvalifikacije asistenta u nastavi“

- 6.1.1. Asistent u nastavi je lice sa najmanje stečenom srednjom stručnom spremom, IV stepen.
- 6.1.2. Prije zaposlenja asistent u nastavi dužan je da prođe 40-satnu obuku. Program obuke asistenata u nastavi akredituje provajder obrazovanja odraslih kod relevantne ustanove u sistemu obrazovanja. Minimum trajanja ciljane obuke za sticanje vještina za podršku učenicima sa smetnjama u razvoju je 20 sati.
- 6.1.3. Vaspitno-obrazovna ustanova sklapa s asistentom ugovor o radu na puno radno vrijeme, u kojem je dat opis poslova, odgovornosti i zaduženja.
- 6.1.4. Asistent u nastavi se raspoređuje za rad s jednim ili više učenika po IROP-u i rasporedu časova (po oblastima/ predmetima).
- 6.1.5. Asistent u nastavi prolazi mjesečne supervizije na nivou vaspitno-obrazovne ustanove koje organizuje i vodi koordinator za inkluziju koji se imenuje na nivou ustanove.

6.2 Standardi u području – „evaluacija i mehanizmi praćenja rada asistenta u nastavi“

- 6.2.1. U okviru IROP-a su po oblastima opisana zaduženja asistenta u nastavi.
- 6.2.2. Asistent ima izrađen sedmični plan rada u skladu sa IROP-om i rasporedom časova.
- 6.2.3. Odjeljski starješina kontinuirano prati rad asistenta u nastavi kroz povratne informacije roditelja o njegovu radu.
- 6.2.4. Stručni saradnici kontinuirano prate kvalitet odnosa asistenta u nastavi sa učenicom sa smetnjama u razvoju i učenicima bez smetnji u razvoju. Nadgledaju uticaj asistenta na razvoj učenika sa smetnjama u razvoju, njegovu interakciju, proces socijalizacije.
- 6.2.5. Nastavnici tromjesečno ispunjavaju standardizovanu „check“ listu o radu asistenta u nastavi (preporučuje je Zavod za školstvo uz saglasnost Ministarstva prosvjete).
- 6.2.6. Dva puta u školskoj godini se svi vaspitači/nastavnici vaspitno-obrazovne ustanove upoznaju s rezultatima praćenja rada asistenta u nastavi (nastavničko vijeće i sl).
- 6.2.7. O radu asistenta u nastavi vaspitno-obrazovna ustanova dostavlja izvještaj Zavodu za školstvo na kraju svake školske godine (sastavlja ga koordinator za inkluziju).

6.3. Standardi u području – „organizacija rada u školi“

- 6.3.1. Svaka vaspitno-obrazovna ustanova imenuje koordinatora za inkluziju.
- 6.3.2. U izradi IROP-a za učenika sa smetnjama u razvoju aktivno učestvuju članovi stručnog tima ustanove, nastavnici, roditelji, a asistent se konsultuje za sugestije.
- 6.3.3. Koordinator za inkluziju najmanje jednom tromjesečno organizuje sastanak s nastavnicima, asistentima u nastavi i roditeljima, s ciljem unapređenja podrške za učenika sa smetnjama u razvoju, daje informacije na odjeljskom vijeću o obavezama i dužnostima asistenta u nastavi.
- 6.3.4. Nastavnik je odgovoran da asistent u nastavi ne preuzima njegovu ulogu, daje informacije roditeljima o razvojnim i obrazovnim postignućima učenika (sarađujući sa stručnim saradnicima), priprema materijal za svaku nastavnu jedinicu i u odnosu na to daje asistentu precizna uputstva za rad.

6.4. Individualni razvojno-obrazovni program (IROP)

Individualni razvojno-obrazovni program (IROP) je dokument koji se radi za svako dijete. Zasniva se na dinamičkoj procjeni odnosa aktuelnog i planiranog funkcionisanja deteta (saznajni, emocionalni, socijalni i fizički), nivoa znanja i vještina.

Njime se utvrđuju načini podrške, metodika i prilagođavanje procesa učenja, ispunjenje individualnih potreba i potencijala deteta. Predstavlja kompilaciju detetovih osobina, potreba i ciljeva predmetnoga programa.

U zavisnosti od smetnji i teškoća u razvoju, sposobnosti i potreba deteta, IROP omogućava: modifikovanje sadržaja predmetnog programa; mijenjanje, prilagođavanje i individualizaciju metodike kojom se sadržaji realizuju. Individualni program dozvoljava dopunjavanje alternativnim oblicima komunikacije, kao što su znakovnim jezikom, Brajevim pismom, komunikacijskim sličicama, upotrebu specijalizovane didaktike, opreme, pomagala, asistivne tehnologije i sl.

U postavljanju i realizaciji IROP-a afirmiše se saradnja, kompetencije i odgovornosti svih aktera. Roditelji su prisutni radi procjene potreba i interesa učenika, a asistent se uključuje ukoliko su potrebne detaljnije informacije o funkcionisanju deteta kod izvršavanja pojedinih zadataka u kojima mu oni pružaju intenzivniju podršku. U IROP-u se jasno definiše kada i kojim oblastima je potrebna podrška asistenta.

6.5. Podrška deci s posebnim obrazovnim potrebama

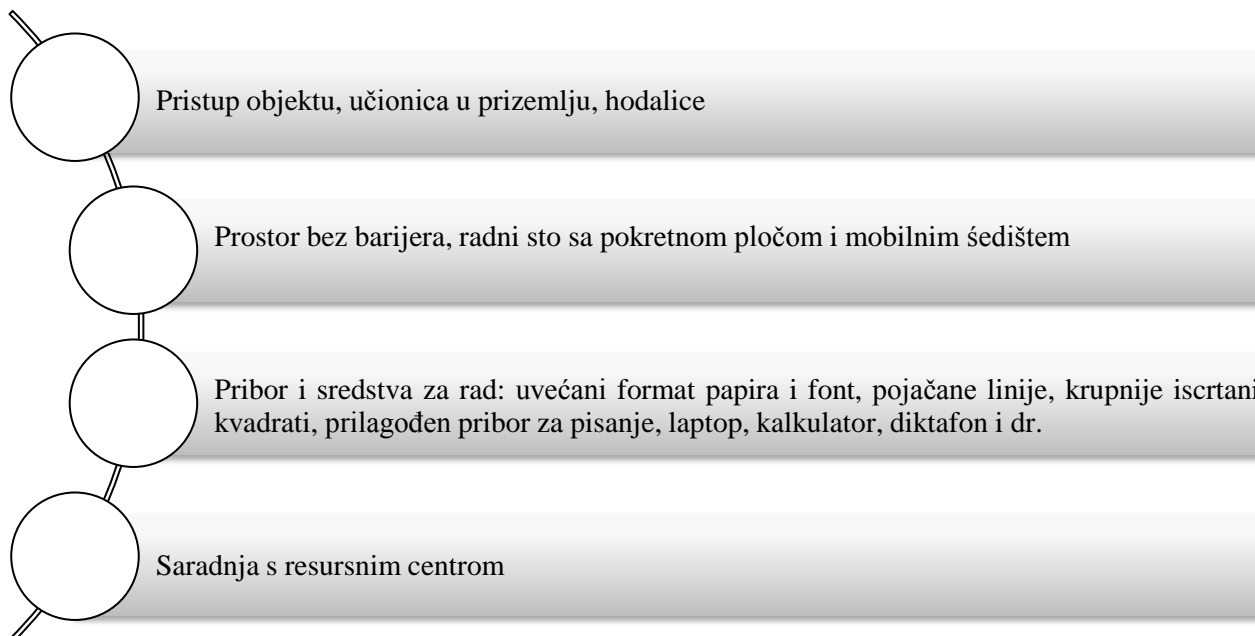
Deca sa smetnjama i teškoćama u razvoju nastavni proces pohađaju u skladu sa svojim mogućnostima i potrebama. Tom prilikom se vodi računa da se ispune ne samo akademski, već i razvojni zahtjevi. Shodno tome, za svaku pojedinu smetnju postoji okvir za prilagođavanja detetovim potrebama, odnosno njihovo zadovoljavanje. Takođe, pretpostavka je da je potrebno obezbijediti predulove za pristup obrazovanju i praćenju postavljenih razvojnih i obrazovnih ciljeva. Zakonom je propisano da prostor, oprema i nastavna sredstva moraju biti prilagođeni deci s posebnim obrazovnim potrebama². Ustanovu je neophodno učiniti dostupnom i pristupačnom, prevazići arhitektonske barijere, prilagoditi toalete, omogućiti orijentacioni reljefni plan za kretanje slijepih i slabovidnih lica, obezbijediti neophodnu obrazovnu tehnologiju³.

6.5.1. Deca s tjelesnim smetnjama

U školi se vodi računa da se za decu s tjelesnim smetnjama obezbijedi pristup objektu, učionica na prizemlju, prostor bez barijera koji omogućava nesmetano kretanje kolica, da se omogući kretanje uz pomoć hodalice ukoliko su u pitanju smetnje koje ne zahtijevaju korišćenje kolica, radni sto sa pokretnom pločom i mobilnim sedištem, pribor i sredstva za rad: uvećani format papira, uvećan font, pojačane linije, krupnije iscrtani kvadrati, prilagođen pribor za pisanje (trouglaste ili okrugle deblje grafitne olovke i sl.), laptop, kalkulator, diktafon i dr. Ostvaruje se saradnja s resursnim centrom.

² Član 8, Zakon o vaspitanju i obrazovanju dece s posebnim obrazovnim potrebama („Sl. list CG“, 45/10)

³ Precizna i ilustrovaná uputstva nalaze se u Pravilniku o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanja lica smanjene pokretljivosti („Sl. list CG“, br. 10/09).

6.5.2. Đeca sa smetnjama vida (đeca sa slabovidošću i đeca bez ostatka vida)

Da bi se za đecu sa smetnjama vida osigurao kvalitet nastave, podigao stepen nezavisnosti, važno je obezbijediti uslove, pomagala i primijeniti preporuke za rad. Kao prvo, omogućiti bezbjedan i siguran prostor, mobilne školske klupe s pokretnom gornjom pločom, adekvatno osvjetljenje. Dijete pripremiti i obavijestiti o organizaciji prostora: rasporedu klupa, namještaja i sl. Koristiti modele, makete i realne predmete o kojima je riječ. Obezbijediti sveske s naglašenim linijama i kvadratićima na mat-papiru, koristiti meku olovku koja ostavlja jak trag, crni flomaster šireg obima, geometrijski pribor za slijepe. Karte, skice i sheme za đecu bez ostatka vida treba da budu reljefne, a za đecu sa slabovidošću primjerene veličine i kontrasta. Omogućiti primjenu Brajevog pisma, sveske, papira, mašine, računara s Brajevim retkom ili govornom podrškom...

Đeca bez ostatka vida:
Brajeva mašina, Brajev papir, računar s Brajevim retkom ili govornom podrškom, pribor za geometriju, folije za pozitivno crtanje, elektronska sveska, diktafon i dr.

Đeca sa slabovidošću: mat-papir, kontrastne linije, prored, kvadratići kontrastom označeni, meka olovka, crni flomaster, tiposkop, radni sto sa mobilnom pločom, klasične i elektronske lupe, mjesto šedenja, osvjetljenje, kalkulator, diktafon, pribor i sredstva za grafičke radove itd.

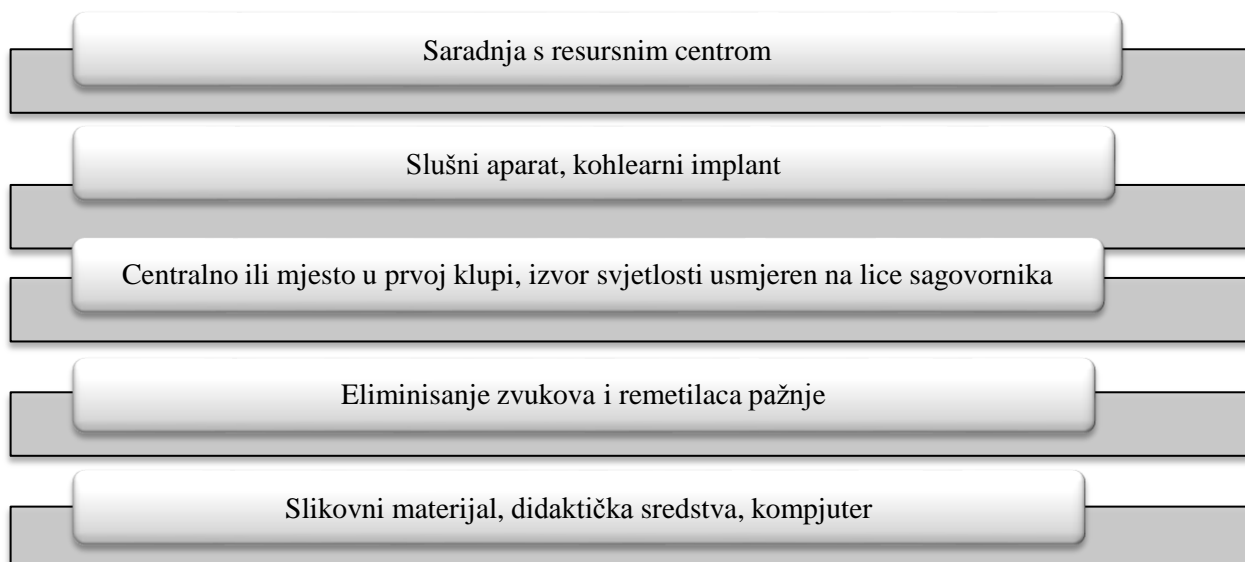
6.5.3. Đeca sa intelektualnim smetnjama

Učeniku sa intelektualnim smetnjama osigurava se stručna podrška u skladu s potrebama (defektolog, psiholog, pedagog), uključujući saradnju s resursnim centrom. Prostor za rad i učenje treba biti dobro osvijetljen bez dodatnih stimulusa koji remete pažnju. U učionici treba odrediti mjesto sa kojega dijete može da ima najbolji pregled radnog prostora. Za učenje i rad obezbijediti tzv. očigledna nastavna sredstva kojima se podržava konkretan kvalitet mišljenja, a koji je osobenost dece sa intelektualnim smetnjama. Potencirati ključne pojmove i informacije, sažetke gradiva koji su u funkciji realne primjene i povezivanja sa ličnim životom...

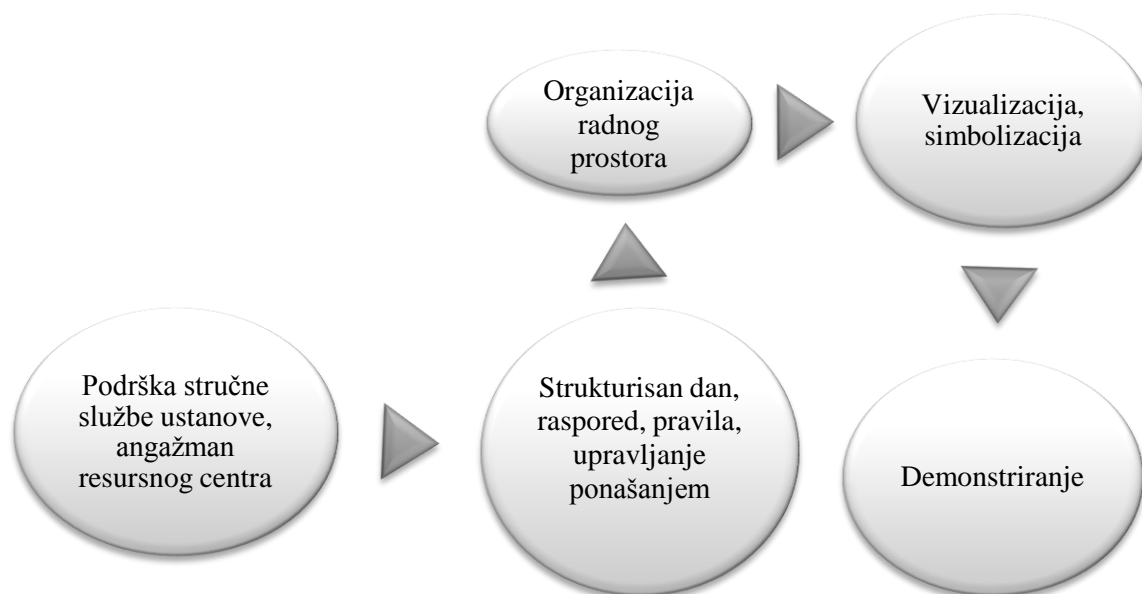
6.5.4. Đeca sa smetnjama sluha

Za dijete sa smetnjama sluha uspostavlja se saradnja s resursnim centrom. Inicijalna olakšica u radu sa ovom decom je slušni aparat, kohlearni implant. Najznačajnija tehnička prilagođavanja u školi su: kompjuter, mjesto u prvoj klupi ili na centralnom mjestu u učionici, eliminisanje zvukova u pozadini koji remete pažnju, izvor svjetlosti usmjeren na lice sagovornika, slikovni materijal, didaktička sredstva namijenjena ovoj deci.

6.5.5. Đeca s autizmom

Za dijete s autizmom nužna je podrška stručnih saradnika ustanove (defektolog, psiholog, pedagog), kao i uključivanje profesionalaca iz resursnog centra. U radu treba primijeniti različite didaktičko-metodičke pristupe i aktivnosti zasnovane na prilagođavanju, potrebama, očuvanim sposobnostima, sklonosti koju đeca imaju ka vizualizaciji i simbolizaciji (komunikacijske sličice, crno-bijele ili fotografije u boji, simboli, ilustracije itd). Implikacije⁴ za nastavni proces su: strukturisan dan predstavljen kroz razumljiv i očigledan raspored aktivnosti koje će se odvijati; vizuelna podrška (korišćenje prethodno navedenih vizuelnih i simboličkih sredstava); raspored aktivnosti koje prate jasna vizuelna uputstva; radni materijal vizuelno i simbolički izražen; koncizni i jasni sažeci gradiva; organizacija radnog prostora kojom se obezbjeđuje pažnja i smanjuje anksioznost učenika; jasna socijalna pravila, demonstriranje postupaka u odnosu dozvoljeno/nedozvoljeno; vršnjačka podrška i model.

6.6. Zaduženja u ustanovi

Uprava vodi računa o organizaciji nastave, poštovanju pedagoških normativa, edukaciji kadra, formira tim za izradu IROP-a i praćenje djeteta (čini ga predstavnik uprave, stručne službe, realizatori nastave), prilagođavanju, nabavci didaktike, pomagala, asistivne tehnologije, upućuje na usmjeravanje kada se teškoća u razvoju pokaže tokom nastavnog procesa, razmjeni informacija i komunikaciji i sl. Kada je riječ o asistenciji u nastavi, obaveze uprave škole su da vodi računa o realno potrebnom broju asistenata, omogući i prati njihovo angažovanje, definiše opis i obim posla, podršci stručnih saradnika, prilagođavanju, opremi/pomagalima i dr. Imenuje koordinatora za inkluziju u školi, po pravilu iz redova stručnih saradnika, izuzetno iz redova nastavnika i podatke dostavlja Zavodu za školstvo.

Koordinator za inkluziju je kontakt osoba, savjetodavna podrška nastavnicima, roditeljima i asistentima u nastavi. Spona je između vaspitno-obrazovne ustanove i resursnog centra ili druge ustanove koju je potrebno uključiti u realizaciju podrške djetetu s posebnim obrazovnim potrebama. Detaljno informiše odjeljsko vijeće o dužnostima i

⁴ Pogledaj „Priručnik za rad s decom s autizmom“, ZUNS, 2015.

odgovornostima asistenta u nastavi. Organizuje tromjesečni sastanak sa ciljem utvrđivanje nivoa realizacije IROP-a kako bi se isti mogao prilagođavati saglasno utvrđenim potrebama.

Stručna služba (pedagog, psiholog, defektolog) učestvuje u izradi IROP-a, pruža metodске i didaktičke preporuke, savjetuje nastavnike i roditelje; realizuje neposredan rad i prati napredovanje djeteta; s nastavnicima osmišljava i priprema radne listove, testove za provjeru znanja. Procjenjuje potrebe za obukama i učestvuje u izvođenju istih; sprovodi profesionalnu orijentaciju; koordinira unos podataka u MEIS; saraduje i razmjenjuje informacije s roditeljima, nadležnim ustanovama i sl. *Defektolog (stručni saradnik, voditelj posebne odjeljenja)*: učestvuje u izradi i primjeni IROP-a; izvodi neposredan nastavni i suportativan rad s učenicima; pruža savjete, izvodi radionice za kadar škole i roditelje; u saradnji s nastavnicima i stručnom službom priprema didaktička sredstva, radni materijal i testove za provjeru znanja; učestvuje u profesionalnoj orijentaciji; pomaže u vođenju evidencije i podataka kroz MEIS. Definiše i prati rad asistenata, IROP-e usaglašava sa rasporedima časova djece, pruža metodске i didaktičke preporuke i savjete nastavniku i asistentu. Pomaže da se osmisle i pripreme radni listovi, testovi za provjeru znanja.

Nastavnici (vaspitači, razredne nastave, odjeljenjski starješina, predmetni nastavnici) učestvuju u izradi i sprovode IROP kroz redovnu nastavu, vršnjačke i vannastavne aktivnosti; učestvuju u izradi i primjenjuju IROP; pripremaju individualizovani radni materijal za rad u školi i kod kuće; prate postignuća djeteta, vode portfolio, organizuju dodatnu nastavu, vršnjačku podršku, vannastavne aktivnosti; na osnovu IROP-a sastavljaju prilagođene testove i zadatke, predlažu formu testa za interno-eksternu evaluaciju, saraduju u procesu profesionalne orijentacije. Na osnovu IROP-a ukazuju što je potrebno da bi se dijete podržalo u nastavnom procesu: pomoć pri pisanju, računanju, rukovanju priborom, praktikovanju fizičkih vježbi i sl. Kroz IROP definišu oblasti u kojima je potrebno učešće asistenta i daju mu instrukcije za rad. Asistent u nastavi sprovodi aktivnosti predviđene IROP-om isključivo u dogovoru sa nastavnikom i primjenjujući one materijale koje je nastavnik prethodno pripremio kako učenik sa smetnjama u razvoju ne bi bio prepušten jedino individualnom radu sa asistentom u nastavi.

6.7. Opis i obim posla asistenta

Asistent u nastavi je tehnička pomoć u pogledu obezbjeđivanja pristupa obrazovanju i obrazovnom postignuću djece s posebnim obrazovnim potrebama.

Stručni tim škole na osnovu rješenja o usmjeravanju, IROP-a, rasporeda časova, u saradnji s nastavnicima, kroz konsultacije s roditeljima, definiše potrebe i obim podrške učenicima. Rad asistenta koordinira nastavnik, a prati stručna služba i uprava škole.

Od asistenta se očekuje da pomaže u školi, učionici i nastavnom procesu: pisanje, računanje, rukovanje priborom, praktikovanje fizičkih vježbi i sl. Pruža pomoć u savladavanju obrazovnog programa, oblikovanju ponašanja, razvijanju umijeća samostalnosti, interakcije s drugim ljudima, iniciranja i održavanja komunikacije, postavljenih IROP-om.

Ovaj angažman ne treba miješati s poslovima koje obavlja nastavnik, stručni saradnik škole, resursnog centra i ne smije da utiče na njihov profesionalni integritet.

Tokom definisanja obima i organizovanja ove vrste podrške treba voditi računa o IROP-u dece (potrebe, interesovanja, sposobnosti, olakšavajući i otežavajući faktori), dostupnosti stručne podrške – u školi, resursnom centru, od strane spoljnih saradnika, upotrebi pomagala, specijalizovane opreme, alternativnih oblika komunikacije i dr.

Kod mnoge dece treba podsticati nezavisnost i ne treba dovesti u pitanje njihovu socijalizaciju i samostalnost, odnosno izazvati izolaciju, pseudosegregaciju.

U tom cilju za neku decu treba obezbijediti adekvatna pomagala, opremu, asistivnu tehnologiju čime se olakšava proces nastave i povećava nezavisnost dece (nasuprot zavisnosti koja se može izazvati usljed angažovanja asistenta).

Nadalje, za neku decu dovoljan je angažman zaposlenih u ustanovi ili organizovanje vršnjačke pomoći naročito ako su, shodno propisanim obavezama, urađene neophodne adaptacije i škola opremljena (npr. korisnik kolica, slijepo dijete).

Opravdano je da asistent bude podrška u izvođenju pojedinih nastavnih predmeta (najčešće su to Crnogorski jezik, Matematika) i kada se usaglase IROP-i dece i rasporedi časova, realno je da jedan asistent bude angažovan za više dece.

Konkretno, *detetu s tjelesnim smetnjama* asistent pomaže pri sljedećem: namještanju i pridržavanju papira pri pisanju, okretanju stranica, dodavanju pribora za rad, namještanju posebnih pomagala, kod upotrebe CD-a, kompjutera, laptopa, diktafona.

Asistent pomaže u aktivnostima koje *dijete s intelektualnim smetnjama* može da izvede uz malu pomoć. On demonstrira aktivnost, ukazuje na ono što treba dijete da odradi, postavlja mu potpitanja, nudi pojašnjenja, dodaje radne listiće i jasnim uputstvima navodi dijete na koji dio radnog materijala treba da se usredsredi, što i na koji način da odradi. Održava i usmjerava učenikovu pažnju, daje pravovremena obavještenja o promjenama aktivnosti, po potrebi čita radni tekst i/ili zadatak i sl.

Uloga asistenta *za dijete sa smetnjama vida* (ukoliko postoji potreba) je da pomaže pri orijentaciji u prostoru, čitanju zadataka, crtanju, zapisivanju odgovora (ako učenik bez ostatka vida nije u potpunosti savladao Brajevo pismo), pri prelasku na opismenjavanje reljefnim pismom, pri izradi praktičnog rada prema uputstvu učenika (djelimična ili potpuna pomoć), pri dodavanju pribora ili namještanju prilagođene posebne opreme.

Detetu sa smetnjama sluha (ukoliko je potrebna podrška) – zadaci asistenta su da provjeri da li dijete razumije pitanje, pojedine riječi, fraze i rečenične konstrukcije, pojasni nepoznate riječi, prepriča kontekst i sl.

Deci s autizmom asistent pruža pomoć tako što demonstrira aktivnost i po potrebi uz malu pomoć omogućava da je izvede, dodaje radne listiće, daje jasna uputstva i navodi ga u radnom materijalu de i što treba da radi, provjerava da li dijete razumije, usmjerava i održava pažnju i usresređenost na zadatak, daje pravovremena obavještenja o promjenama ili potrebi za promjenama aktivnosti, čita tekst i/ili zadatke i sl. Predstavlja materijal koji je nastavnik pripremio detetu, koristi nagrađivanje i ohrabivanje, ukazuje i potvrđuje dozvoljeno/nedozvoljeno ponašanje, primjenjuje postupke i tehnike kojima se utiče da se smanji anksioznost učenika i sl.

NVU „Staze“

Udruženje roditelja dece i omladine sa smetnjama u razvoju „Staze“ iz Podgorice osnovano je u decembru 2001. godine. Inicijatori osnivanja Udruženja su roditelji dece i omladine sa smetnjama u razvoju i građani koji žele aktivno učestvovati u kreiranju i poboljšanju politike i prakse koja obezbeđuje deci i omladini sa smetnjama u razvoju život bez diskriminacije i potpuno učešće u životu zajednice.

Tokom svog postojanja Udruženje je realizovalo 32 projekta koji su finansijski podržali: UNDP, Open Society Institute (SOROS), Save the children UK, Komisija za raspodelu dijela prihoda od igara na sreću, Zavod za zapošljavanje Crne Gore – Biro rada Podgorica, Fond za aktivno građanstvo (FAKT), Co-operating Netherlands Foundations for Central and Eastern Europe (CNF), Scan Fonds, Komisija za raspodelu sredstava nevladinim organizacijama (Skupštine Crne Gore), USAID/ORT, Glavni grad – Podgorica (Komisija za saradnju sa nevladinim organizacijama i za raspodelu sredstava za projekte nevladinim organizacijama), Ambasada Kraljevine Norveške u Beogradu i Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori. Rad Udruženja pomogli su putem svojih donacija: Coca Cola Hellenic, USAID/ORT, Dijaspورا i Ambasada Crne Gore u Londonu, Congress Travel i Glavni grad – Podgorica.

Članovi NVU „Staze“ su roditelji dece i omladine sa smetnjama u razvoju koji učlanjenjem stiču pravo da njihova deca budu korisnici usluga koje pruža ovo Udruženje. NVU „Staze“ pruža usluge za 70 dece sa smetnjama u razvoju iz spektra autizma i dece sa intelektualnim i kombinovanim smetnjama sa teritorije Glavnog grada. Usluge koje se pružaju djeci sa smetnjama u razvoju su podrška zadovoljavanju njihovih potreba iz oblasti socijalne zaštite, kulture i obrazovanja.

Aktivnosti Udruženja se odvijaju u zakupljenom prostoru od 100 m² u kojem su pored kancelarijskog prostora, opremljeni dnevni boravak, kuhinja s trpezarijom, logopedsko-psihološki kabinet i senzorna soba.

Udruženje je jedno od osnivača i članica Nacionalne asocijacije roditelja djece i omladine sa smetnjama u razvoju Crne Gore – NARDOS CG.